e-ISSN 3060-5059
DOI: 10.67227

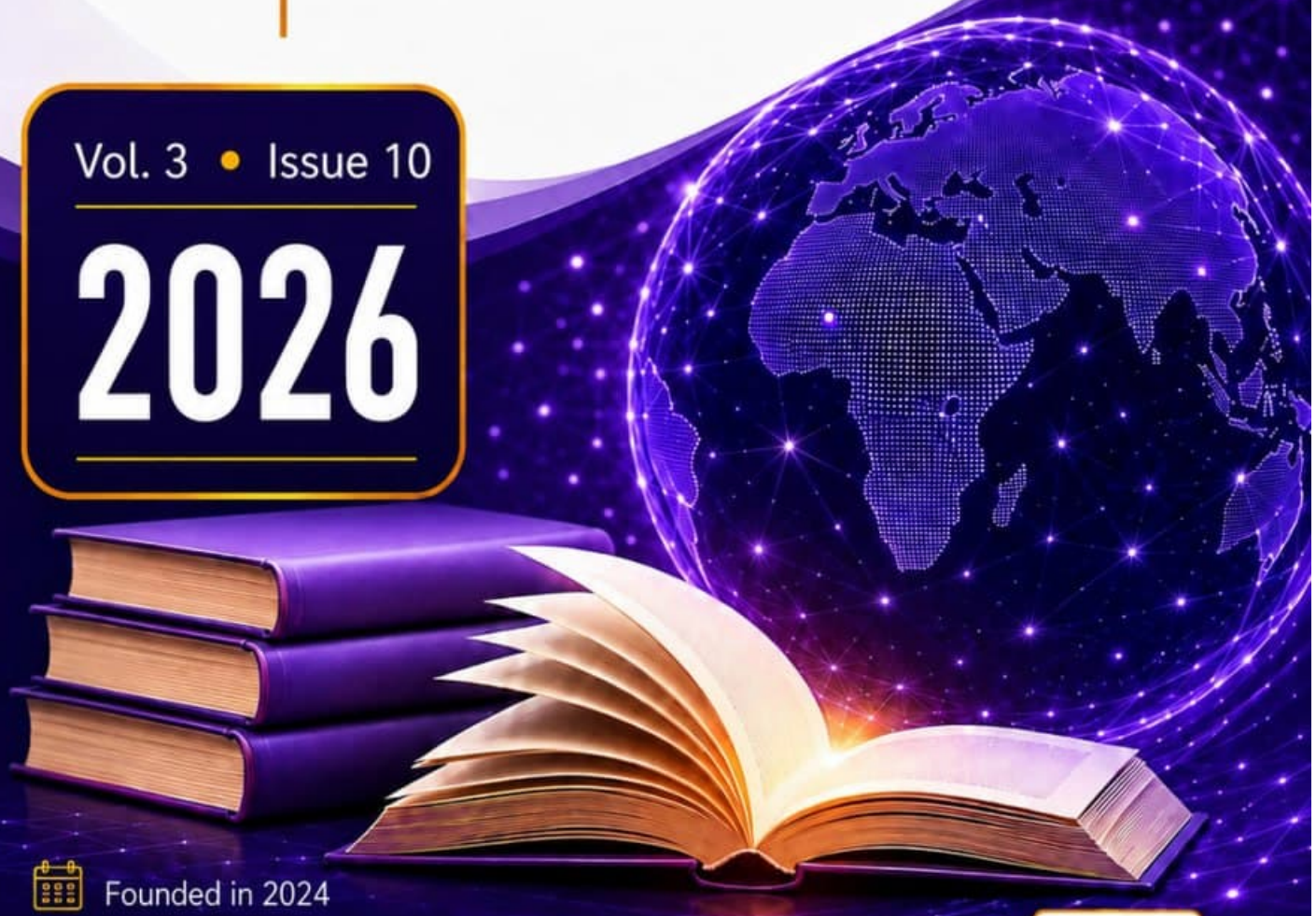
IJTIMOIY-GUMANITAR SOHADA ILMIY-INNOVATSION TADQIQOTLAR

ILMIY METODIK JURNAL

Scientific and Innovative Research in Social and Humanitarian Studies

Vol. 3 • Issue 10

2026

Founded in 2024

publishscience.uz | publish_science_journal@mail.ru

PEER REVIEWED • OPEN ACCESS

ISSN 3060-5059 (Online)
Article / Original paper https://doi.org/10.67227/w06je307

O‘ZBEK TILIDA O‘ZLASHMA SO‘ZLARNING SHAKLLANISHI VA QO‘LLANISHI

Yoqubova Safiyya Xamdamovna
Xolmo‘minova Madina Hamroqul qizi
Samarqand davlat pedagogika instituti, assistent.
Samarqand davlat pedagogika instituti, talaba.
e-mail: safiyayakubova827@gmail.com **ORCID**: https://orcid.org/0009-0002-8675-1392
e-mail: madinaxolmominova30@gmail.com **ORCID**: https://orcid.org/ 0009-0005-5103-0407

Annotatsiya.
Mazkur maqolada o‘zbek tili leksik tizimining tarixiy taraqqiyotida o‘zlashma so‘zlarning shakllanishi, tilga kirib kelish omillari hamda ularning fonetik, morfologik, leksik-semantik va funksional xususiyatlari ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi. O‘zbek tilining turli tarixiy davrlarda arab, fors-tojik, rus va ingliz tillari bilan aloqalari natijasida yuzaga kelgan leksik o‘zgarishlar, o‘zlashma birliklarning qabul qiluvchi til me’yorlariga moslashuvi va nutq jarayonidagi faollashuvi yoritiladi. Shuningdek, zamonaviy o‘zlashmalarning ilmiy terminologiya, ommaviy kommunikatsiya, rasmiy-idoraviy uslub hamda kundalik nutqdagi qo‘llanishi o‘rganiladi. Tahlil natijasida o‘zlashma so‘zlarning til lug‘at boyligini kengaytirishdagi ahamiyati, ularning semantik taraqqiyoti va adabiy til me’yorlarini ta’minlash bilan bog‘liq masalalar yuzasidan ilmiy xulosalar shakllantiriladi.

Kalit so‘zlar: o‘zlashma so‘zlar, o‘zlashtirish jarayoni, leksik qatlam, til kontaktlari, fonetik moslashuv, morfologik moslashuv, semantik transformatsiya, neologizm, terminologiya, leksik me’yor, o‘zbek adabiy tili.

ФОРМИРОВАНИЕ И УПОТРЕБЛЕНИЕ ЗАИМСТВОВАННЫХ СЛОВ В УЗБЕКСКОМ ЯЗЫКЕ

Ёкубова Сафийя Хамдамовна
Холмуминова Мадина Хамрокул кизи
Самаркандский государственный педагогический институт, ассистент.
Самаркандский государственный педагогический институт, студентка.

Аннотация.
В данной статье с научно-теоретической точки зрения анализируются формирование заимствованных слов в процессе исторического развития лексической системы узбекского языка, факторы их проникновения в язык, а также их фонетические, морфологические, лексико-семантические и функциональные особенности. Рассматриваются лексические изменения, возникшие в результате контактов узбекского языка с арабским, персидско-таджикским, русским и английским языками в различные исторические периоды, адаптация заимствованных единиц к нормам принимающего языка и активизация их употребления в речевой практике. Кроме того, исследуется использование современных заимствований в научной терминологии, массовой коммуникации, официально-деловом стиле и повседневной речи. На основе проведённого анализа формулируются научные выводы относительно значения заимствованных слов в обогащении словарного состава языка, их семантического развития, а также вопросов, связанных с обеспечением соблюдения норм литературного языка.

Ключевые слова: заимствованные слова, процесс заимствования, лексический пласт, языковые контакты, фонетическая адаптация, морфологическая адаптация, семантическая трансформация, неологизм, терминология, лексическая норма, узбекский литературный язык.

THE FORMATION AND USE OF LOANWORDS IN THE UZBEK LANGUAGE

Yoqubova Safiyya Xamdamovna
Xolmo‘minova Madina Hamroqul qizi
Samarkand State Pedagogical Institute, Assistant Lecturer.
Samarkand State Pedagogical Institute, Student.

Abstract.
This article provides a scientific and theoretical analysis of the formation of loanwords throughout the historical development of the Uzbek lexical system, the factors contributing to their introduction into the language, and their phonetic, morphological, lexical-semantic, and functional characteristics. It examines lexical changes resulting from the interaction of Uzbek with Arabic, Persian-Tajik, Russian, and English during different historical periods, the adaptation of borrowed lexical units to the norms of the recipient language, and their increasing use in speech. Furthermore, the study explores the use of

ISSN 3060-5059 (Online)

modern loanwords in scientific terminology, mass communication, official and administrative discourse, and everyday speech. Based on the analysis, scientific conclusions are drawn regarding the significance of loanwords in enriching the vocabulary of the language, their semantic development, and issues related to maintaining the norms of the literary language.

Keywords: loanwords, borrowing process, lexical stratum, language contact, phonetic adaptation, morphological adaptation, semantic transformation, neologism, terminology, lexical norm, Uzbek literary language.

Kirish. Til jamiyatning tarixiy taraqqiyoti, ijtimoiy munosabatlari, madaniy aloqalari va ilmiy-texnik rivojlanishi bilan uzviy bog‘liq bo‘lgan murakkab dinamik tizimdir. Jamiyat hayotida yuz beradigan o‘zgarishlar tilning barcha sathlariga, xususan, uning lug‘at tarkibiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Yangi tushunchalarning paydo bo‘lishi, fan va texnologiyalarning rivojlanishi, xalqlar o‘rtasidagi iqtisodiy hamda madaniy munosabatlarning kengayishi natijasida tilning leksik tarkibi muntazam ravishda boyib boradi. Bu jarayonda ichki so‘z yasalishi bilan bir qatorda, boshqa tillardan leksik birliklarning o‘zlashtirilishi ham muhim o‘rin tutadi.

O‘zbek tili tarixiy taraqqiyot davomida turli tillar bilan uzoq muddatli aloqada bo‘lgan. Arab va fors-tojik tillari bilan diniy, ilmiy, adabiy hamda madaniy munosabatlar natijasida ko‘plab so‘zlar o‘zbek tili leksikasidan o‘rin olgan. Keyingi tarixiy davrlarda rus tili va u orqali boshqa Yevropa tillaridan turli sohalarga oid birliklar kirib kelgan. Hozirgi globallashuv sharoitida esa, ayniqsa, ingliz tilidan axborot texnologiyalari, iqtisodiyot, ta’lim, marketing va raqamli kommunikatsiyaga oid so‘zlarning o‘zlashishi faollashmoqda.

Mazkur jarayonni o‘rganish o‘zbek tili lug‘at tarkibining tarixiy shakllanishini, uning zamonaviy holatini va rivojlanish tendensiyalarini aniqlash imkonini beradi. Xususan, yangi o‘zlashmalarning qaysi omillar ta’sirida tilga kirib kelishi, qanday bosqichlarda umumxalq iste’moliga o‘tishi hamda qabul qiluvchi tilning ichki qonuniyatlariga qay darajada moslashishi alohida ilmiy ahamiyat kasb etadi.

Mavzuning dolzarbligi, bir tomondan, o‘zbek tilining lug‘at boyligi doimiy ravishda yangilanib borayotgani, ikkinchi tomondan esa, yangi o‘zlashmalarning me’yoriy qo‘llanishi, imlosi va semantik chegaralarini belgilash zarurati bilan izohlanadi.

O‘zbek tilining leksik qatlamlarini tadqiq etishda E. Begmatovning ishlari muhim o‘rin tutadi. Olimning «Hozirgi o‘zbek adabiy tilining leksik qatlamlari» asarida o‘zbek tili lug‘at tarkibining shakllanishi va uning turli manbalar hisobiga boyib borishi bilan bog‘liq masalalar yoritilgan [1]. Ushbu yondashuv o‘zlashma so‘zlarni til leksikasining tarixiy shakllangan tarkibiy qismi sifatida o‘rganish uchun nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi.

H. Jamolxonovning «Hozirgi o‘zbek adabiy tili» asarida o‘zbek tilining leksik va grammatik qurilishi, so‘zlarning til tizimidagi o‘rni hamda adabiy tilning asosiy xususiyatlari bayon etilgan [2]. Mazkur nazariy qarashlar o‘zlashma birliklarning o‘zbek tilining fonetik, morfologik va leksik-semantik xususiyatlari bilan munosabatini tahlil qilishda muhim ahamiyatga ega.

O‘zlashma so‘zlarning ma’no taraqqiyoti masalasi Otabek Shukurovning «Yangi davr o‘zlashmalarida transformatsion darajalanish» nomli maqolasida maxsus tadqiq etilgan. Muallif yangi davr o‘zlashmalarini manba tildagi asosiy ma’nosiga munosabati nuqtayi nazaridan tahlil qilib, ularni asosiy ma’nosi saqlangan, qisman o‘zgargan va dastlabki ma’nosidan sezilarli darajada uzoqlashgan birliklar sifatida tasniflaydi [3]. Ushbu tasnif o‘zlashma so‘zlarning semantik moslashuvi va yangi ma’nolar hosil qilish jarayonini o‘rganish uchun muhim ilmiy yondashuv hisoblanadi.

Sh. Rahmatullayevning o‘zbek tili etimologiyasiga oid tadqiqotlari so‘zlarning kelib chiqishini, ularning tarixiy taraqqiyotini va boshqa tillar bilan aloqalarini aniqlashda muhim manba hisoblanadi [4]. Etimologik tahlil o‘zlashma birlikning qaysi tilga mansubligini aniqlash bilan cheklanmaydi, balki uning tarixiy shakllari va ma’no o‘zgarishlarini ham izohlashga yordam beradi.

«O‘zbek tilining izohli lug‘ati» esa o‘zbek tilida qo‘llanadigan so‘zlarning ma’nosi, uslubiy xususiyatlari va qo‘llanish doirasini tekshirish uchun muhim leksikografik manbadir [5]. Lug‘at materiallari yordamida muayyan o‘zlashmaning adabiy tilda qayd etilgan shakli, ma’no xususiyatlari va boshqa leksik birliklar bilan munosabatini aniqlash mumkin.

Tahlil qilingan manbalar o‘zlashma so‘zlarni bir necha yo‘nalishda o‘rganish zarurligini ko‘rsatadi. Birinchi yo‘nalish so‘zlarning kelib chiqishi va tarixiy manbalarini aniqlash bilan bog‘liq. Ikkinchi yo‘nalish o‘zlashmalarning qabul qiluvchi tilning fonetik va grammatik tizimiga moslashishini qamrab oladi. Uchinchi yo‘nalish esa yangi o‘zlashmalarda yuz beradigan semantik o‘zgarishlar, ularning qo‘llanish doirasi va funksional xususiyatlarini o‘rganishga qaratiladi.

Shu bilan birga, zamonaviy o‘zlashmalarni faqat etimologik jihatdan tavsiflash yetarli emas. Ularning ommaviy axborot vositalari, internet, ta’lim, ilmiy kommunikatsiya va kundalik nutqdagi qo‘llanishi ham tahlil qilinishi zarur. Mazkur maqolada ana shu jihatlar o‘zaro bog‘liqlikda ko‘rib chiqiladi.

Maqolada o‘zlashma so‘zlarning shakllanishi va qo‘llanish xususiyatlarini aniqlash uchun tavsifiy, qiyosiy, komponentli tahlil, kontekstual tahlil va leksik-semantik tahlil usullaridan foydalanildi.

Tavsifiy tahlil orqali o‘zlashma so‘zlarning o‘zbek tili leksik tizimidagi o‘rni, asosiy belgilari va qo‘llanish xususiyatlari yoritildi. Bu usul o‘zlashma birliklarning tilning boshqa sathlari bilan munosabatini izohlashga imkon berdi.

Qiyosiy tahlil o‘zlashma so‘zlarning manba tildagi shakli va ma’nosi bilan o‘zbek tilida qo‘llanadigan shakli va ma’nosi o‘rtasidagi farqlarni aniqlash uchun qo‘llanildi. Bunda so‘zlarning talaffuzi, yozilishi, grammatik shakllari va semantik xususiyatlariga e’tibor qaratildi.

Leksik-semantik tahlil yordamida o‘zlashma so‘zlarning ma’no doirasi, ma’no kengayishi, torayishi va yangi ma’nolarda qo‘llanish imkoniyatlari o‘rganildi. Shuningdek, bir so‘zning turli kontekstlarda qanday semantik vazifa

ISSN 3060-5059 (Online)

bajarishi ko‘rib chiqildi.

Kontekstual tahlil o‘zlashma birliklarning muayyan nutqiy vaziyatdagi ma’nosini aniqlashga xizmat qildi. Chunki ayrim so‘zlarning semantik xususiyatlari ularning alohida holatdagi lug‘aviy ma’nosidan tashqari, boshqa so‘zlar bilan birikishi va matndagi vazifasida ham namoyon bo‘ladi.

Tahlil uchun arab, fors-tojik, rus va ingliz tillaridan o‘zbek tiliga o‘tgan so‘zlar, shuningdek, ilmiy terminologiya, ommaviy kommunikatsiya va kundalik nutqda uchraydigan zamonaviy birliklar misol sifatida tanlandi.

O‘zlashmalarning til tizimiga singish darajasini baholashda quyidagi mezonlarga e’tibor qaratildi:

1. So‘zning o‘zbek tilida barqaror qo‘llanishi.
2. Uning o‘zbek tilining imlo va talaffuz me’yorlariga moslashishi.
3. O‘zbek tiliga xos grammatik qo‘shimchalarni qabul qilishi.
4. So‘z ma’nosining o‘zbek tilidagi kontekstlarda barqarorlashuvi.
5. Lug‘atlarda qayd etilishi va turli nutq uslublarida qo‘llanishi.

Mazkur mezonlar o‘zlashma so‘zlarning tilga kirib kelishi bilan ularning to‘liq o‘zlashishi o‘rtasidagi farqni aniqlashga yordam beradi. Bunda har qanday chet til birligining o‘zbekcha qo‘shimchani qabul qilishi uning umumxalq tilida to‘liq o‘zlashganini o‘z-o‘zidan anglatmasligi ham hisobga olinadi. So‘zning o‘zlashish darajasi uning qo‘llanish barqarorligi, ma’no jihatidan tushunarliligi va til jamoasi tomonidan qabul qilinishi bilan birgalikda baholanishi lozim.

Muhokama: O‘zlashma so‘zlar bir tilning lug‘at tarkibidan boshqa tilning leksik tizimiga o‘tgan va unda muayyan darajada qo‘llanadigan birliklardir. Ularning tilga kirib kelishi turli tarixiy, ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy omillar bilan belgilanadi. Biroq o‘zlashma birlikning til tizimidagi maqomi uning kelib chiqish manbasi bilangina emas, balki qabul qiluvchi tilda qanday ishlatilishi bilan ham belgilanadi.

O‘zlashish jarayonining muhim xususiyati shundaki, so‘z dastlabki til muhitidan yangi til muhitiga o‘tgach, uning shakli yoki ma’nosi o‘zgarishi mumkin. Ayrim so‘zlar manba tildagi ma’nosini deyarli saqlagan holda qo‘llansa, boshqalari yangi ma’no kasb etadi yoki faqat muayyan sohaga xos tushunchani ifodalashga ixtisoslashadi. Shuning uchun o‘zlashma so‘zlarni o‘rganishda ularning etimologiyasi bilan birga, hozirgi til tizimidagi vazifasini ham hisobga olish zarur.

O‘zbek tilidagi o‘zlashmalarni shakllantiruvchi asosiy omillarni quyidagicha tasniflash mumkin.

Birinchidan, tarixiy-madaniy omil. Xalqlar o‘rtasidagi uzoq muddatli munosabatlar natijasida turli sohalarga oid so‘zlar bir tildan ikkinchi tilga o‘tadi. O‘zbek tilidagi ilm, kitob, maktab, qalam kabi birliklar arab tilidan, daftar, shahar, bozor, doston kabi so‘zlar esa fors-tojik tilidan o‘zlashgan qatlamga mansub. Bu birliklar tarixiy taraqqiyot davomida o‘zbek tilining lug‘at tarkibiga singib, kundalik va adabiy nutqning ajralmas qismiga aylangan.

Ikkinchidan, siyosiy va ijtimoiy omil. Turli davrlarda yuz bergan siyosiy o‘zgarishlar, ta’lim tizimining rivojlanishi va ma’muriy munosabatlarning kengayishi yangi leksik birliklarning o‘zlashishiga sabab bo‘lgan. Rus tili orqali o‘zbek tiliga kirgan institut, fabrika, gazeta, partiya kabi so‘zlar bunga misol bo‘la oladi. Bunday birliklarning ayrimlari keyinchalik xalqaro leksikaning tarkibiy qismiga aylangan.

Uchinchidan, ilmiy-texnik taraqqiyot omili. Fan, texnologiya, iqtisodiyot va ishlab chiqarish sohalaridagi yangiliklar yangi tushunchalarni ifodalash zaruratini yuzaga keltiradi. Algoritm, internet, smartfon, startap kabi birliklar zamonaviy texnologik va iqtisodiy munosabatlar bilan bog‘liq ravishda keng qo‘llanmoqda.

O‘zlashma so‘zlarning o‘zbek tilida barqarorlashishi bir necha sathda namoyon bo‘ladi. Ularning asosiy xususiyatlari fonetik, orfografik, morfologik va leksik-semantik moslashuv jarayonlarida kuzatiladi.

Fonetik va orfografik moslashuv. Boshqa tildan o‘tgan so‘zlarning talaffuzi hamda yozilishi qabul qiluvchi tilning fonetik tizimi va imlo me’yorlari bilan munosabatga kirishadi. Ayrim hollarda manba tilga xos tovushlar o‘zbek tilidagi yaqin tovushlar orqali ifodalanadi. Boshqa holatlarda esa so‘zning xalqaro shakli deyarli saqlanadi.

Masalan, kompyuter, televizor, universitet kabi birliklar o‘zbek tilida muayyan yozuv shakliga ega bo‘lib, kundalik va rasmiy nutqda faol qo‘llanadi. Ularning amaldagi shakli o‘zbek adabiy tilining imlo me’yorlari asosida baholanishi kerak.

Morfologik moslashuv. O‘zlashma so‘zlarning o‘zbek tiliga singish darajasini ko‘rsatuvchi muhim belgilardan biri ularning o‘zbekcha grammatik qo‘shimchalarni qabul qilishidir. Masalan, menejerlik shaklida o‘zlashma asosga o‘zbek tilidagi so‘z yasovchi qo‘shimcha qo‘shilib, kasb yoki faoliyat bilan bog‘liq tushuncha ifodalangan. Bunday shakllar o‘zlashma asosning o‘zbekcha so‘z yasalish tizimida ishtirok etishini ko‘rsatadi. Ayrim tushunchalar esa o‘zlashma asosga bevosita qo‘shimcha qo‘shish orqali emas, balki yordamchi fe’llar bilan birikish orqali ifodalanadi. Masalan, tahlil qilmoq, tashkil etmoq, reklama qilmoq, modernizatsiya qilmoq kabi birliklarda ot yoki o‘zlashma asos bilan yordamchi fe’l birikib, murakkab fe’l shaklini hosil qiladi.

Shunday qilib, morfologik moslashuv o‘zlashma so‘zlarning o‘zbek tilida nafaqat tayyor birlik sifatida qo‘llanishini, balki grammatik munosabatlar va so‘z yasalishi jarayonlarida ishtirok etishini ham ta’minlaydi.

O‘zlashma so‘zlarning qabul qiluvchi tildagi taraqqiyoti faqat tashqi shakl bilan cheklanmaydi. Ularning ma’nosi ham yangi til muhitida o‘zgarishi mumkin. Semantik moslashuv natijasida so‘zning ma’no doirasi kengayadi, torayadi, ayrim ma’nolari faollashadi yoki yangi kontekstual ma’nolar yuzaga keladi. O. Shukurovning yangi davr o‘zlashmalaridagi transformatsion darajalanishga oid tadqiqotida so‘zning manba tildagi ma’nosi bilan o‘zlashgan tildagi ma’nosi o‘rtasidagi munosabat asosiy tahlil mezonlaridan biri sifatida qaraladi [3]. Ushbu yondashuv o‘zlashma birliklarning semantik taraqqiyotini izchil o‘rganish imkonini beradi.

Ma’noning kengayishi. So‘z dastlab muayyan sohaga xos tushunchani ifodalagan bo‘lsa, keyinchalik kengroq kontekstlarda qo‘llanishi mumkin. Masalan, texnologiya leksemasi bugungi kunda raqamli texnologiyalar, ta’lim texnologiyalari, axborot texnologiyalari kabi birikmalarda turli jarayon va usullarni ifodalash uchun ishlatiladi. Bunda so‘zning qo‘llanish doirasi turli sohalarni qamrab oladi.

ISSN 3060-5059 (Online)

Ma’noning torayishi. Ayrim o‘zlashmalar umumiy ma’nodan muayyan soha yoki faoliyatga xos ma’noga o‘tishi mumkin. Bunday holat terminologik tizimda, ayniqsa, muhim bo‘lib, so‘zning qo‘llanish chegarasini belgilashga xizmat qiladi.

Yangi ma’noning shakllanishi. O‘zlashma so‘z yangi kommunikativ muhitda manba tildagi ma’nosidan farqli yoki unga qo‘shimcha bo‘lgan mazmunni ifodalashi mumkin. Bunday o‘zgarishlarni aniqlash uchun so‘zning etimologik ma’nosi bilan hozirgi o‘zbek tilidagi real qo‘llanishini qiyoslash zarur.

Masalan, kredit leksemasi moliya sohasidagi tushuncha sifatida ishlatilishidan tashqari, kredit-modul tizimi birikmasida oliy ta’limni tashkil etish bilan bog‘liq maxsus termin tarkibida qo‘llanadi. Bu holatda so‘zning yangi soha bilan aloqadorligi uning turli terminologik birikmalarda faol ishtirok etishida namoyon bo‘ladi.

Biroq bir so‘zning turli birikmalarda qo‘llanishi har doim ham uning lug‘aviy ma’nosi o‘zgarganini anglatmaydi. Ayrim hollarda yangi birikma so‘zning mavjud ma’nosini muayyan sohaga tatbiq etadi. Shu sababli semantik o‘zgarishni aniqlashda lug‘aviy ma’no, terminologik vazifa va kontekstual ma’no o‘rtasidagi farqlar hisobga olinishi lozim.

O‘zlashma so‘zlarning semantik moslashuvi tilning ichki rivojlanish qonuniyatlari bilan bog‘liq. So‘z yangi til muhitida boshqa birliklar bilan paradigmatik va sintagmatik munosabatga kirishadi. Natijada uning qo‘llanish imkoniyatlari kengayishi yoki ma’lum soha doirasida barqarorlashishi mumkin.

Kundalik va raqamli kommunikatsiya. Internet va ijtimoiy tarmoqlarning rivojlanishi natijasida onlayn, chat, bloger, smartfon, striming kabi birliklar keng qo‘llanmoqda. Ularning ayrimlari o‘zbek tilida barqarorlashgan bo‘lsa, boshqalari ma’lum ijtimoiy guruhlar yoki muayyan kommunikativ vaziyatlarga xos bo‘lib qolishi mumkin.

Raqamli muhitda chet tilidagi birliklarning o‘zbekcha grammatik shakllar bilan qo‘llanishi ham kuzatiladi. Biroq internetda tez-tez uchrashi so‘zning adabiy til me’yoriga to‘liq singganini anglatmaydi. Buning uchun uning yozilishi, ma’nosi, qo‘llanish doirasi va umumxalq iste’molidagi barqarorligi ham tekshirilishi lozim.

O‘zbek tilidagi o‘zlashma so‘zlarning shakllanishi va qo‘llanish xususiyatlarini tahlil qilish natijasida bir qator ilmiy-nazariy xulosalar shakllantirildi.

Birinchidan, o‘zlashma so‘zlarning paydo bo‘lishi o‘zbek tilining tarixiy taraqqiyoti va turli xalqlar bilan olib borilgan madaniy, ilmiy, iqtisodiy hamda ijtimoiy aloqalar bilan uzviy bog‘liq. Arab, fors-tojik, rus va ingliz tillaridan o‘zlashgan birliklar o‘zbek tili lug‘at tarkibining turli tarixiy qatlamlarini tashkil etadi.

Ikkinchidan, o‘zlashma so‘zlarning tilga kirib kelishi va to‘liq o‘zlashishi bir-biridan farqlanuvchi jarayonlardir. So‘zning muayyan nutqiy vaziyatda qo‘llanishi uning umumxalq iste’moliga singib ketganini anglatmaydi. O‘zlashish darajasini aniqlashda birlikning qo‘llanish barqarorligi, grammatik moslashuvi, ma’no jihatidan tushunarliligi va lug‘atlarda qayd etilganligi kabi mezonlarni birgalikda hisobga olish zarur.

Uchinchidan, o‘zlashma so‘zlarning fonetik va orfografik moslashuvi ularning o‘zbek tilidagi talaffuzi hamda yozuv shaklida namoyon bo‘ladi. Bunda qabul qiluvchi tilning fonetik xususiyatlari, imlo qoidalari va adabiy me’yorlari muhim ahamiyat kasb etadi.

To‘rtinchidan, morfologik moslashuv o‘zlashma asoslarning o‘zbek tiliga xos grammatik qo‘shimchalarni qabul qilishi, so‘z yasalishi va grammatik munosabatlarda ishtirok etishi orqali yuzaga chiqadi. Kompyuterlar, universitetga, menejerlik kabi shakllar o‘zlashma birliklarning o‘zbek tilining grammatik tizimiga moslashish imkoniyatini ko‘rsatadi.

O‘zlashma so‘zlar o‘zbek tilining tarixiy taraqqiyoti va zamonaviy rivojlanishida muhim o‘rin tutadi. Ularning shakllanishi turli xalqlar o‘rtasidagi madaniy, iqtisodiy, ilmiy va ijtimoiy aloqalar bilan bog‘liq bo‘lib, tilning lug‘at tarkibi muntazam ravishda boyib borishiga xizmat qiladi. Shu jihatdan o‘zlashmalarni o‘zbek tiliga tashqi ta’sir natijasida kirib kelgan begona birliklar sifatida emas, balki til tizimida muayyan o‘zgarishlar orqali o‘z o‘rnini egallaydigan leksik birliklar sifatida baholash maqsadga muvofiqdir. Zamonaviy o‘zbek tilida axborot texnologiyalari, iqtisodiyot, ta’lim va ommaviy kommunikatsiya bilan bog‘liq o‘zlashmalar faol qo‘llanmoqda.

Xulosa qilib aytganda, o‘zlashma so‘zlarning o‘zbek tili taraqqiyotidagi ahamiyati ularning miqdori bilangina emas, balki tilning ichki qonuniyatlariga qay darajada moslashgani, yangi tushunchalarni ifodalashdagi imkoniyati va kommunikativ ehtiyojlarni qondirish xususiyati bilan ham belgilanadi. O‘zlashmalarni ilmiy asosda o‘rganish o‘zbek tili leksik tizimining rivojlanish qonuniyatlarini chuqurroq anglash, zamonaviy til jarayonlarini baholash va adabiy til madaniyatini yuksaltirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Begmatov E. Hozirgi o‘zbek adabiy tilining leksik qatlamlari. – Toshkent: Fan, 1985.
2. Jamolxonov H. Hozirgi o‘zbek adabiy tili. – Toshkent: Talqin, 2005.
3. Shukurov O. U. Yangi davr o‘zlashmalarida transformatsion darajalanish // O‘zbekistonda xorijiy tillar. – 2022. – № 2 (43). – B. 48–60. – DOI: 10.36078/1652710255.
4. Rahmatullayev Sh. O‘zbek tilining etimologik lug‘ati. Turkum so‘zlar. – Toshkent: Universitet, 2000.
5. O‘zbek tilining izohli lug‘ati: 5 jildli. – Toshkent: O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi davlat ilmiy nashriyoti, 2006–2008.